

تحول طرح‌های خاورمیانه‌ای آمریکا

مبانی، موانع و چالش‌ها

ابراهیم متقی

شناسنامه پژوهشی

■ عنوان تحقیق: تحول طرح‌های خاورمیانه‌ای آمریکا

■ پژوهشگر: فرهنگیان سازمان اجتماعی

■ گروه علمی: مطالعات ارتباطات

■ محقق: ابراهیم متقی

■ ارزیابان علمی: دکتر منوچهر محمدی، دکتر سید جلال دهقانی فیروزآبادی

■ موضوع اصلی: طرح‌های خاورمیانه‌ای آمریکا

■ مدت انجام تحقیق: چهار سال و نیم

تحول طرح‌های خاورمیانه‌ای آمریکا

ابراهیم متقی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۳

شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

طراح جلد: سیدایمان نوری نجفی

چاپ و صحافی: هنگام

سرشناسه: متقی، ابراهیم، ۱۳۳۸ -

عنوان و نام پدیدآور: تحول طرح‌های خاورمیانه‌ای آمریکا: مبانی، مولف: ابراهیم متقی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۵۵۶۷ ص. شابک: ۳ - ۲۷۰ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: ایالات متحده - روابط خارجی - خاورمیانه.

موضوع: خاورمیانه - روابط خارجی - ایالات متحده.

موضوع: ایالات متحده - سیاست و حکومت - قرن ۲۱ م.

موضوع: خاورمیانه - تاریخ - قرن ۲۱ م. - دخالت ایالات متحده.

شناسه افزودن: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۲ م۲ الف ۶۳ DS

رده‌بندی دیویی: ۳۲۷/۷۳۰۵۶

شماره کتابشناسی ملی: ۳۳۴۳۴۱۹

فهرست

۱۳.....	پیشگفتار
۱۷.....	مقدمه
۲۳.....	بخش اول: بررسی کلیه نئدی‌های ژئوپلیتیکی و امنیتی خاورمیانه
۲۹.....	فصل اول: تحولات نقش و کرد باز یگران غیردولتی خاورمیانه
۳۵.....	فصل دوم: نقش و کارکرد باز یگران دولتی خاورمیانه
۳۶.....	الف) نقش کشورهای عا در امنیت خاورمیانه بعد از جنگ سرد (افغانستان و پاکستان)
۳۷.....	ب) نقش کشورهای مشارکت در ژئوپلیتیک امنیت خاورمیانه بعد از جنگ سرد (ایران و عربستان)
۳۹.....	ج) نقش کشورهای نوظهور در سیستم تابع منطقه‌ای خاورمیانه و اروپا (ترکیه)
۴۲.....	د) نقش نیروهای مداخله گر بین‌المللی در ژئوپلیتیک امنیت خاورمیانه در دوران جنگ سرد
۴۸.....	هـ) نقش نیروهای مداخله گر بین‌المللی در ژئوپلیتیک امنیت خاورمیانه بعد از جنگ سرد (آمریکا- انگلیس- فرانسه)
۵۳.....	فصل سوم: قطب‌بندی خاورمیانه در ژئوپلیتیک امنیت منطقه بعد از جنگ سرد
۵۴.....	الف) قطب‌بندی ژئوپلیتیکی خاورمیانه در سال‌های ساختار دوسطبی
۵۵.....	ب) قطب‌بندی ژئوپلیتیکی خاورمیانه در سال‌های گذار از ساختار دولتی
۵۷.....	ج) قطب‌بندی ژئوپلیتیکی خاورمیانه در سال‌های بعد از جنگ سرد و ساختار دوسطبی
۵۹.....	د) ژئوپلیتیک خاورمیانه در دوران سازماندهی خاورمیانه بزرگ
۶۰.....	فصل چهارم: ژئوپلیتیک خاورمیانه در دوران بعد از شکست طرح خاورمیانه بزرگ
۶۷.....	الف) ژئوپلیتیک خاورمیانه در دوران خاورمیانه جدید
۷۰.....	ب) نقش مصر در ژئوپلیتیک خاورمیانه جدید
۷۲.....	ج) نقش عربستان در ژئوپلیتیک خاورمیانه جدید
۷۳.....	د) نقش لبنان در ژئوپلیتیک خاورمیانه جدید

- ۲۳۸..... (ه) سازماندهی نهادهای اقتصادی منطقه گرا در خاورمیانه بزرگ
- بخش چهارم: قالب‌های گفتمانی و کنش سیاسی در خاورمیانه قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ایران ۲۴۵
- فصل اول: شکل‌بندی قدرت بازیگران حاشیه‌ای خاور میانه پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۴۹
- الف) نقش ملی و جهت‌گیری رفتار استراتژیک ایران پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۵۳
- ب) نقش ملی و جهت‌گیری رفتار استراتژیک ترکیه پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۵۸
- ج) نقش ملی و جهت‌گیری رفتار استراتژیک اسرائیل پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۶۲
- فصل دوم: شکل‌بندی قدرت بازیگران مرکزی خاورمیانه قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۶۷
- الف) نقش ملی و جهت‌گیری رفتار استراتژیک مصر پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۶۷
- ب) نقش ملی و جهت‌گیری رفتار استراتژیک عربستان پیش از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۷۲
- بخش پنجم: بازتاب‌های گفتمانی و کنش سیاسی در خاورمیانه پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران ... ۲۷۷
- فصل اول: شکل‌بندی قدرت بازیگران در خاورمیانه پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۸۱
- الف) نقش ملی و جهت‌گیری رفتار بازیگران مرکزی و هویت گرا در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۸۴
- ب) ظهور همبستگی اسلامی در خاورمیانه پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۹۲
- ج) گسترش موج‌های دموکراتیک و گرایش‌های سیاسی خاورمیانه پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۹۶
- د) گسترش موج‌های ایدئولوژیک‌گرا در خاورمیانه پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۲۹۸
- فصل دوم: بازتولید قدرت مقاومت در برابر تحولات ایدئولوژیک ۳۰۱
- الف) جایگاه‌یابی منطقه‌ای مصر در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۳۰۲
- ب) جایگاه‌یابی منطقه‌ای عربستان در دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۳۰۵
- فصل سوم: الهام‌بخشی ایران در فضای ژئوپلیتیکی خاورمیانه ۳۰۹
- الف) قالب‌های گفتمانی اسلام‌گرایی بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران ۳۱۰
- ب) مطلوبیت گفتمان مقاومت در فضای هویتی خاورمیانه ۳۱۱
- ج) پیامدهای گفتمان مقاومت اسلامی در فضای سیاسی خاورمیانه ۳۱۲
- د) گفتمان مقاومت اسلامی و بازسازی هویتی در فضای اجتماعی خاورمیانه ۳۱۴
- فصل چهارم: محوریت‌یابی ایران در گفتمان مقاومت اسلامی خاورمیانه ۳۱۷
- الف) الهام‌بخشی و تأثیرگذاری در گفتمان مقاومت اسلامی خاورمیانه ۳۲۱
- ب) ایجاد همگرایی در گروه‌های مقاومت خاورمیانه ۳۲۲
- ج) سازماندهی فرایند صدور انقلاب ۳۲۲
- د) نقد گفتمانی مدرنیسم به عنوان پروژه غرب‌گرا در خاورمیانه ۳۲۴

- بخش ششم: اهداف سیاسی آمریکا در خاورمیانه پس از جنگ دوم جهانی..... ۳۲۹
- فصل اول: گفت‌وگو میان مهاباد شوروی در سیاست خاورمیانه‌ای آمریکا..... ۳۳۳
- (الف) مهاباد اتحاد شوروی در قالب الگوهای ژئوپلیتیکی..... ۳۳۴
- (ب) نشانه‌های مهاباد شوروی در دکترین رؤسای جمهور آمریکا..... ۳۳۶
- (ج) بهره‌گیری از الگوی امنیت موسع در مهاباد اتحاد شوروی..... ۳۴۲
- (د) بهره‌گیری از الگوی جنگ کم‌شدت در مهاباد اتحاد شوروی..... ۳۴۵
- فصل دوم: هویت‌یابی اعراب و محوریت سیاسی آمریکا در خاورمیانه پس از جنگ جهانی دوم..... ۳۵۱
- (الف) جایگاه‌یابی آمریکا در ساختار نظام بین‌الملل و نظم منطقه‌ای خاورمیانه..... ۳۵۲
- (ب) هویت‌یابی سیاسی کشورهای خاورمیانه و شکل‌گیری اتحادیه عرب..... ۳۵۴
- فصل سوم: کنترل و بازمانده‌ی گفت‌وگو میان عربی به وسیله آمریکا پس از جنگ دوم جهانی..... ۳۵۷
- (الف) کنترل و گفت‌وگو میان ناسیونالیسم عربی به وسیله آمریکا..... ۳۵۸
- (ب) آمریکا و عملگرایی میان ناسیونالیسم عرب در خاورمیانه..... ۳۵۸
- (ج) مهاباد اتحاد شوروی و مهاباد میان ناسیونالیسم عرب در رویکرد استراتژیک آمریکا..... ۳۶۱
- (د) تجزیه گفت‌وگو میان ناسیونالیسم عرب پس از جنگ ۱۹۶۷..... ۳۶۳
- فصل چهارم: آمریکا و تجزیه گفت‌وگو میان نظام امنیت منطقه‌ای خاورمیانه عربی..... ۳۶۷
- (الف) جایگاه‌یابی خاورمیانه در استراتژی دفاعی ایروانی آیزنهاور..... ۳۶۷
- (ب) حمایت از تحرک استراتژیک اسرائیل در دهه ۱۹۶۰..... ۳۶۸
- (ج) تجزیه دال گفت‌وگو میان ناسیونالیسم عربی در مقابله گسترده سیاست خارجی..... ۳۶۹
- (د) جایگزینی امنیت ملی در ازای امنیت هویتی کشورهای خاورمیانه عربی..... ۳۷۲
- (هـ) انحراف رویکرد امنیتی کشورهای عرب خاورمیانه: حمایت از صدور و دروغ علیه ایران..... ۳۷۳
- فصل پنجم: عملگرایی امنیتی آمریکا و سازماندهی امنیت تجزیه شده خاورمیانه عربی..... ۳۷۷
- (الف) اعطاف‌پذیری امنیتی و کنترل منطقه‌ای کشورهای خاورمیانه..... ۳۷۸
- (ب) تجزیه دال‌های گفت‌وگو میان و نهادهای امنیتی خاورمیانه..... ۳۷۸
- (ج) اعتمادسازی منطقه‌ای و ایستارسازی آمریکا به منزله نیروی رهایی بخش..... ۳۸۰
- (د) می‌اثرسازی دال گفت‌وگو میان مقابله با تهدید خارجی در امنیت خاورمیانه..... ۳۸۱
- بخش هفتم: واکنش بازیگران منطقه‌ای در مقابله با طرح خاورمیانه بزرگ..... ۳۸۵
- فصل اول: رویکرد مقامات رسمی کشورهای مخالف با طرح خاورمیانه بزرگ..... ۳۸۹
- (الف) رویکرد مصر نسبت به طرح خاورمیانه بزرگ..... ۳۹۰

- ۳۹۳..... (ب) رویکرد عربستان سعودی نسبت به طرح خاورمیانه بزرگ
- ۳۹۴..... (ج) رویکرد سوریه نسبت به طرح خاورمیانه بزرگ
- ۳۹۷..... (د) رویکرد لبنان نسبت به طرح خاورمیانه بزرگ
- ۳۹۹..... (هـ) رویکرد اتحادیه عرب در برخورد با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۰۱..... فصل دوم: رویکرد کشورهای موافق با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۰۱..... (الف) رویکرد یمن درباره طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۰۵..... (ب) رویکرد اردن درباره طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۰۶..... (پ) رویکرد بحرین درباره طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۰۶..... (د) دیدگاه نویسندگان و روشنفکران عرب موافق با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۰۹..... فصل سوم: رویکرد کشورهای متعذر در قبال طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۰۹..... (الف) رویکرد عراق در ارتباط با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۱۰..... (ب) رویکرد ایران در ارتباط با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۱۱..... فصل چهارم: واکنش کشورهای عربی ایران به طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۱۲..... (الف) الگوی تعامل سازنده در برابر طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۱۴..... (ب) الگوی خنثی سازی استراتژیک چندجانبه در برخورد با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۱۵..... (ج) الگوی انسجام اجتماعی و کاهش جدایی درون ساختاری کشورهای خاورمیانه
- ۴۱۷..... (د) الگوی حداکثرسازی همکاری گرای منطقه‌ای در برخورد با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۱۹..... (هـ) الگوی بین‌المللی سازی همکاری‌ها در برخورد با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۲۱..... (و) الگوی بازدارندگی و خنثی سازی انقلاب مخملی در برخورد با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۲۳..... (ز) الگوی ایجاد جبهه متحد در برابر موج‌های بی ثبات کننده طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۲۷..... بخش هشتم: مکانیسم تأثیرگذاری کشورهای رقیب بر طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۳۱..... فصل اول: الگوی تأثیرگذاری آمریکا در برابر چالش‌های طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۳۵..... فصل دوم: الگوی تأثیرگذاری ایران در روند اجرای طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۳۵..... (الف) حمایت ایران از گروه‌های اسلام‌گرا در مقابله با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۳۷..... (ب) بازتولید گفتمان مقاومت اسلامی در مقابله با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۴۶..... (ج) سازماندهی گفتمان همگرایی اسلامی در مقابله با طرح خاورمیانه بزرگ
- ۴۵۱..... بخش نهم: چالش‌های طرح خاورمیانه بزرگ برای آمریکا
- ۴۵۵..... فصل اول: محدودیت‌های آمریکا در تأمین منابع مالی طرح خاورمیانه بزرگ

فصل دوم: بی‌اعتمادی و بدبینی گروه‌های اجتماعی به طرح خاورمیانه بزرگ.....	۴۵۷
فصل سوم: گسترش چالش‌های ژئوپلیتیکی طرح خاورمیانه بزرگ در برابر منافع منطقه‌ای آمریکا.....	۴۵۹
فصل چهارم: چالش‌های فرهنگی - اجتماعی طرح خاورمیانه بزرگ در برابر آمریکا.....	۴۶۱
فصل پنجم: تداوم چالش خاورمیانه در برابر همکاری‌های امنیتی آمریکا - اسرائیل.....	۴۶۵
فصل ششم: مقاومت کشورهای منطقه در برابر طرح خاورمیانه بزرگ.....	۴۶۷
فصل هفتم: واکنش گروه‌های ایدئولوژیک - هویتی در برابر طرح خاورمیانه بزرگ.....	۴۶۹
فصل هشتم: تضادهای درون‌ساختاری طرح خاورمیانه بزرگ.....	۴۷۱
الف) تضاد میان روش و اهداف آمریکا در اجرای طرح خاورمیانه بزرگ.....	۴۷۱
ب) مخفی‌سازی استراتژیست‌های آمریکایی با طرح خاورمیانه بزرگ.....	۴۷۳
ج) ناکامی آمریکا در تأمین اهداف طرح خاورمیانه بزرگ در عراق و افغانستان.....	۴۸۱
فصل نهم: چالش‌های اروپا برای طرح خاورمیانه بزرگ.....	۴۸۵
الف) سازماندهی اتحادیه منطقه‌ای (گروه ۵+۵).....	۴۹۰
ب) سازماندهی برای مبارک‌سازی در اروپا - خاورمیانه در سال ۱۹۹۵.....	۴۹۱
ج) سازماندهی منطقه آزاد تجاری منطقه‌ای (روند بارسلون).....	۴۹۲
د) منطقه آزاد تجاری در سیاست همسایگی اروپا - خاورمیانه.....	۴۹۴
ه) طرح سارکوزی و سازماندهی اتحادیه‌ای برای مدیریتانه.....	۴۹۶
و) طرح مشترک آلمان - فرانسه و سازماندهی طرح اتحادیه برای مدیریتانه (گروه ۱۲+۲۷).....	۴۹۷
فصل دهم: چالش‌های اتحادیه میان منطقه‌ای مدیریتانه - خاورمیانه.....	۴۹۹
الف) چالش‌های ژئوپلیتیکی اتحادیه میان منطقه‌ای مدیریتانه - خاورمیانه.....	۴۹۹
ب) چالش‌های اقتصادی اتحادیه میان منطقه‌ای مدیریتانه - خاورمیانه.....	۵۰۰
ج) چالش‌های امنیتی اتحادیه میان منطقه‌ای مدیریتانه - خاورمیانه.....	۵۰۱
جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....	۵۰۹
کتابنامه.....	۵۱۱
منابع فارسی.....	۵۱۳
منابع انگلیسی.....	۵۲۹

پیشگفتار

رخداد انقلاب نظامی و انقلاب اسلامی ایران در جهان محافظه‌کار و دین‌گریز و بلکه دین‌ستیز قرن بیستم، مسائلی حولی شگرف در جریان غالب سکولاریزه‌نمودن حیات انسان‌ها در کشورهای فردی و اجتماعی آنها به‌شمار می‌رود. هرچند فوری‌ترین اثر پیروزی انقلاب اسلامی تغییر نظام سیاسی بود، اما روشن است که بدون پایه‌ها و مبانی فکری و فکری-اسلامی، وقوع چنین تحول عظیمی ناممکن بود؛ به عبارت دیگر «انقلاب» مقدمه و نقطه عطف در قیام ملت ایران علیه نظام استبدادی شاهنشاهی و همچنین نظام استکبار جهانی است. بنابراین بدیهی بود که پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی نیز، این تحول فکری رو به گسترش، بستر رشد و شکوفایی مرحله پیش‌رو را طلب نماید. از آنجا که چالش‌های فکری و فرهنگی برای نظام جمهوری اسلامی از مهم‌ترین آوردگاه‌های تقابل اندیشه پویا و مولد انقلاب اسلامی با اندیشه‌ها محسوب می‌شود، برنامه‌ریزی و تمرکز خاصی را نیاز دارد. آنچه اوایل پس از پیروزی به استقرار ارضی و مرزی و مقابله با توطئه جنگ سپری شد و فرستادن اندیشه، بیشتر محصور و منحصر به عرصه عمل و تجربه انقلابی شد و نتایج دفاع مقدس موفق، شدند فراتر از اندیشه‌ها، راه‌هایی را گشوده و پشت‌سر گذارند که غبطه عارفان و عالمان را برمی‌انگیخت. در دهه دوم و در فضای متفاوت با دفاع مقدس، رویارویی فرهنگی برجستگی خاصی یافت و امید و انتظار چالش‌گری فکری و فرهنگی از نیروهای متعهد و آگاه به هویت و افق

شورای علمی گروه خصوصاً، از آقایان دکتر منوچهر محمدی و دکتر سیدجلال دهقانی فیروزآبادی که زحمت ارزیابی پژوهش حاضر را تقبل فرمودند و همچنین از سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که عهده‌دار آماده‌سازی، چاپ و توزیع این اثر است، تشکر و قدردانی می‌نمایم.

گروه مطالعات انقلاب اسلامی
پژوهشکده فرهنگ و مطالعات اجتماعی

www.ketab.ir

مقدمه

خاورمیانه یکی از اصلی‌ترین مناطق ژئوپلیتیکی محسوب می‌شود که همواره در فضای رقابت سیاسی، منافع منطقه‌ای و چالش‌های پایان‌ناپذیر قرار داشته است. مداخله بی‌سابقه‌ی بزرگ در حوزه ژئوپلیتیکی خاورمیانه یکی از اصلی‌ترین دلایل گسترش بحران در این حوزه جغرافیایی است. تضادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی با جلوه‌هایی از مداخله بین‌المللی ترکیب یافته است. در این شرایط، سیاست‌ها در روند تغییر دائمی همراه بوده و جلوه‌هایی از بی‌ثباتی و ناآرامی سیاسی بازتولید می‌کند (افضلی، ۱۳۷۹، ص ۶۲).

پایان جنگ سرد، نه تنها فضای سیاسی و امنیتی خاورمیانه را از شرایط رقابتی و چالشی خارج نساخت، بلکه شکل جدیدی از تعاملات و مؤلفه‌های تعارض گونه در این منطقه گسترش یافته است. در دوران اطلاعاتی و ظهور جلوه‌هایی از توازن میان آمریکا و اتحاد شوروی در رقابت منطقه‌ای وجود داشت. بر اساس تداوم چنین توازنی بود که جمال عبدالناصر توانست در سال ۱۹۵۶ کانال سوئز را ملی نماید. در برابر فرانسه، انگلیس و اسرائیل مقاومت نماید و در نهایت اینکه آیزنهاور را وادار نماید تا بر ضرورت خروج نیروهای اشغالگر حمایت به عمل آورد. چنین مؤلفه‌هایی در سال‌های دهه ۱۹۹۰ به بعد مشاهده نمی‌شوند. در دوران جدید، آمریکا از جایگاه مؤثر بین‌المللی در حوزه‌های مختلف منطقه‌ای برخوردار گردیده است. این امر موازنه قدرت

منطقه‌ای و بین‌المللی را تحت تأثیر قرار داده است.

ساختار بین‌المللی دوران جنگ سرد بر اساس رقابت‌های ایدئولوژیک-استراتژیک آمریکا و اتحاد شوروی سازماندهی شده بود. هر یک از کشورهای یادشده تلاش داشتند موقعیت خود را در فضای ژئوپلیتیکی خاورمیانه تثبیت نمایند. این امر، بر مبنای جلوه‌هایی از «رقابت منطقه‌ای»^۱ به موازات «عقلانیت استراتژیک»^۲ دو قدرت بزرگ جهانی تداوم یافت. براساس چنین رویکردی، جلوه‌هایی از موازنه قدرت میان بازیگران اصلی سیاست بین‌الملل در حوزه منطقه‌ای مشاهده می‌شد. به این ترتیب، آمریکا نمی‌توانست به‌عنوان قدرت مسلط منطقه‌ای در صدد اعمال نفوذ همه‌جانبه در زیرساخت‌های استراتژیک منطقه برسد. رقابت و موازنه در زمره اصلی‌ترین نشانه‌های سیاست قدرت در خاورمیانه محسوب می‌شد (حسینی، ۱۳۸۳، ص ۴۶).

این روند، از اواسط دهه ۱۹۹۰ تغییر یافت. پیروزی آمریکا در جنگ دوم خلیج فارس، موقعیت این کشور را در خاورمیانه ارتقا بخشید. زمانی که نیروهای نظامی آمریکا در عملیات «فان صحر»^۳ توانستند زمینه اخراج نیروی نظامی عراق از کویت را در سال ۱۹۹۱ به وجود آورند، شکل جدیدی از موازنه قدرت به وجود آمد. جورج بوش پدر، آن را «نظم نوین جهانی»^۴ نامید. از این مقطع زمانی به بعد، قدرت تأثیرگذار آمریکا بر فرایندهای سیاست منطقه‌ای خاورمیانه افزایش یافت. کشورهای منطقه به موازات نیروهای اجتماعی خاورمیانه در برابر چالش‌های واکنش نشان دادند. نتیجه آن را می‌توان ظهور رقابت‌های جدیدی ژئوپلیتیکی در خاورمیانه دانست که ماهیت نامتقارن داشته است. بنابراین از اواسط دهه ۱۹۹۰ زمینه برای شکل‌گیری رقابت و «منازعه نامتقارن»^۵ در خاورمیانه به وجود آمد.

-
- 1 . Regional Competition.
 - 2 . Strategic Rationality.
 - 3 . Desert Storm Strike.
 - 4 . New World Order.
 - 5 . Asymmetrical Conflict.

شکل‌گیری فرایند جدید، ماهیت رقابت و رفتار سیاسی در خاورمیانه را دگرگوت نمود. این امر، تحت تأثیر واقعیت‌های جدید در حال تکامل شکل گرفته است. به عبارت دیگر، می‌توان بر این امر تأکید داشت که ماهیت نظام بین‌الملل جدید، تأثیر شگرفی بر خاورمیانه به جا گذاشته است. هر کدام از صورت‌های جدید رقابت، موازنه و قدرت ریشه در ژئوپلیتیک امنیتی خاورمیانه دارند. این امر با موضوعات اولیه نظریه سنتی ژئوپلیتیک در خاورمیانه پیوند یافته است. بنابراین، می‌توان نشانه‌هایی را مورد ملاحظه قرار داد که پیوندی از «مناطق صلح» منطقه آشوب»^۱ را نشان می‌دهد (کوهن، ۱۳۸۷، ص ۱۵۱).

در این چندین دهه، آمریکایی‌ها توانستند به پیروزی‌های مؤثرتری در حوزه جغرافیایی افغانستان و عراق دست یابند. حادثه ۱۱ سپتامبر انگیزه عملیاتی آمریکا برای توسعه حوزه نفوذ در مناطق بحرانی را افزایش داد. جنگ علیه طالبان در افغانستان در برابر سال ۲۰۰۱ شکل گرفت. متعاقب این امر، آمریکایی‌ها توانستند در مارس ۲۰۰۳ عملیات نظامی علیه عراق را به انجام رسانند. زمانی که ساختار سیاسی منطقه و عراق براساس عملیات نظامی تغییر یافت، آمریکا بر ضرورت به «بازگیری» سیاست تغییر رژیم^۲ علیه نظام‌های سیاسی چالشگر در خاورمیانه تأکید نمود.

بعد از این مقطع زمانی، آمریکایی‌ها واژه «خاور میانه بزرگ»^۳ را مورد استفاده قرار دادند. این عبارت، دارای مفاهیم و شاخص‌های ژئوپلیتیک، امنیتی و استراتژیک است. نگرش آمریکا در تئوری خاورمیانه بزرگ، آنچه در رویکرد سنتی ارائه می‌شد، متفاوت به نظر می‌رسید. هدف آمریکا از این اقدام جدید را می‌توان «مهندسی اجتماعی و ساختاری»^۴ در خاورمیانه دانست.

1 . Zones of Peace- Zones of Turmoil.

2 . Regim Change Policy.

3 . The Great Middle East.

4 . Social- Structural Engineering.

امر را می‌توان بخشی از ضرورت‌های به کارگیری «قدرت نرم»^۱ در حوزه‌های ژئوپلیتیکی منازعه دانست. زمانی که قدرت نرم در رقابت‌های استراتژیک مورد استفاده قرار می‌گیرد، طبیعی است که جلوه‌هایی از «جنگ نرم»^۲ سازماندهی خواهد شد (الجمیدی، ۱۳۸۳، ص ۴۶).

به این ترتیب، می‌توان تئوری خاورمیانه بزرگ مورد نظر آمریکا را به عنوان بخشی از جنگ نرم در رقابت‌های ژئوپلیتیک منطقه‌ای دانست. این تئوری در دوران بعد از جنگ سرد برای اولین بار در خاورمیانه مورد استفاده قرار گرفت. آمریکایی‌ها به این اعتقاد بودند که اگر بتوان تغییرات ساختاری، فرهنگی و اجتماعی در نظام سیاسی کشورهای خاورمیانه به وجود آورند، در آن شرایط، امکان شکل‌گیری مقاومت در برابر اسرائیل و مداخله‌گرایی آمریکا کاهش خواهد یافت.

براساس چنین رویکردی، **دکتر کالین پاول**، وزیر امور خارجه آمریکا، در ژوئن سال ۲۰۰۳ موضوع «آمنه بزرگ» مطرح و اعلام نمود. بعد از این امر، واژه یادشده توسط نظریه‌پردازان استراتژیست‌های آمریکایی تبیین گردید. به این ترتیب، از سال ۲۰۰۴ به بعد شاهد تبیین تئوریک و تحلیلی واژه‌های جدیدی هستیم که معطوف به قدرت بازی رفتار استراتژیک آمریکا در خاورمیانه است. این مفاهیم تا پایان سال ۲۰۰۵ به ثمر رسیده و یافت. در سپتامبر ۲۰۰۶ جنگ ۳۳ روزه اسرائیل علیه حزب‌الله لبنان در شرق این امر را می‌توان نمادی از تغییر در فضای ژئوپلیتیک خاورمیانه و شکل‌گیری بازی قدرت در ساختار منطقه‌ای خاورمیانه دانست. از این مقطع زمانی به بعد، هرچه دیدی در ادبیات استراتژیک خاورمیانه ظهور یافت.

کاندولیزا رایس، وزیر امور خارجه آمریکا، در نوامبر ۲۰۰۶ بیان داشت که به ضرورت‌ها و شکل‌بندی‌های خاورمیانه بزرگ پایان یافته است. به جای آن

1 . Soft Power.

2 . Soft War.

فصل جدیدی از روابط منطقه‌ای شکل گرفته که در قالب «خاورمیانه جدید»^۱ مفهوم‌سازی می‌شود. خاورمیانه جدید مفاهیم سیاسی و امنیتی آمریکا در خاورمیانه را تغییر داد. آمریکایی‌ها به این جمع‌بندی رسیدند که نمی‌توان از موضوع دموکراسی، توسعه انسانی و گسترش حقوق بشر به‌عنوان مفاهیمی برای مداخله‌گرایی سیاسی در خاورمیانه استفاده کرد. در دوران جدید آنان به تأکید بر دموکراسی، ترجیح دادند تا از حکومت‌های اقتدارگرا حمایت به عمل آورند (متقی، ۱۳۸۷، ص ۱۶۸).

این امر، مفهوم ائتلاف منطقه‌ای جدید آمریکا در خاورمیانه محسوب می‌شود. در روند خاورمیانه جدید، کشورهای اقتدارگرای خاورمیانه همانند مصر، عربستان، اردن به‌عنوان اصلی‌ترین متحدین استراتژیک آمریکا و سوئیسی شدند. در چنین شرایطی، تضادهای ژئوپلیتیک و استراتژیک آمریکا علیه ایران آشکار شد. «تئوری گسترش شیعه»^۲ نه تنها توسط کشورهای عربی مطرح شد بلکه آمریکایی‌ها اراده خود برای مقابله با چنین وضعیتی را به‌عنوان بخشی از استراتژی منطقه‌ای خود برای محدودسازی ژئوپلیتیکی ایران مورد تأکید قرار دادند.

از این مقطع زمانی به بعد، تضادهای سیاسی و ژئوپلیتیکی آمریکا، کشورهای عربی و اسرائیل با ایران تشدید گردید. این امر نشان می‌دهد که ایران به‌عنوان بازیگر در حال ظهور خاورمیانه توانسته است بر معادله قدرت منطقه‌ای تأثیر به‌جای گذارد. زمانی که قدرت ژئوپلیتیکی ایران با خود را بر شکل‌بندی‌های سیاسی و امنیتی خاورمیانه به‌جا گذاشت، ائتلاف جدیدی از بازیگران به‌وجود آمد. در چنین دورانی بود که کشورهای عربی خاورمیانه به جای مقابله با تهدیدات اسرائیل، به سیاست امنیتی آمریکا الحاق پیدا نمودند. این فرایند را می‌توان نمادی از «سیاست الحاق و دنباله‌روی»^۳ در شرایط مقابله

1 . The New Middle East.

2 . The Rise of Shia.

3 . Bandwagoning Policy.

با «تهدید مشترک»^۱ دانست.

در این کتاب تلاش شده است تا روندهای تحول طرح‌های منطقه‌ای خاورمیانه بر اساس دگرگونی‌های ساختاری در محیط منطقه‌ای و بین‌الملل تبیین گردد. به همین دلیل است که تحلیل تاریخی - ساختاری برای تبیین این اثر استفاده شده است. از سوی دیگر، نشانه‌های بحران در سیاست خاورمیانه‌ای آمریکا مورد بررسی قرار گرفته است. هرگونه تغییر در الگوهای رفتار آمریکا را می‌توان انعکاس ناکارآمدی الگوهای قبلی دانست. به هر میزان شدت و گستره مداخلات آمریکا افزایش یابد، امکان مقاومت در برابر تبیین رویکردی نیز بیشتر شود. مقایسه اجتماعی شهروندان خاورمیانه را می‌توان به‌عنوان نمادی از هویت‌یابی و هویت‌های اسلامی دانست. انعکاس این امر در ارتباط با بیداری اسلامی و جنبش‌های اجتماعی اسلام‌گرا قابل تحلیل است. بیداری اسلامی را باید واکنش در برابر تحولاتی سازمان‌یافته آمریکا دانست.